

Е.В. Ткаченко, соискатель
КНУТШ, Киев

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЕМ В УКРАИНЕ

В статье рассматриваются представленные в современной научной литературе теоретические и методологические разработки проблем кадрового обеспечения государственного управления образованием, определены условия возможности применения их результатов в качестве теоретических и методологических основ дальнейшего исследования современных актуальных проблем кадрового обеспечения управления образованием Украины.

Ключевые слова: кадровое обеспечение, кадровая политика, государственное управление, государственное управление образованием Украины.

O. Tkachenko, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

RESEARCH METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN FIELD OF EDUCATION IN UKRAINE

The article reviews the available scientific literature in modern theoretical and methodological development of staffing problems of public administration education opportunities provided by their application as a theoretical and methodological framework for further research on contemporary issues of staffing management education in Ukraine.

Keywords: skilled providing, staffing, governance, public administration education Ukraine.

УДК 351

В. В. Черняхівська, асп.
КНУТШ, Київ

ГЕНДЕР В ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ СУСПІЛЬСТВ

Описано деякі підходи до розуміння гендеру в організації державного управління демократичних суспільств. У дослідженні проаналізовано різноманітні підходи до рівності статей. Поглиблено розуміння гендерної справедливості. Стверджується взаємозалежність демократичного суспільства та механізмів, що гарантують реалізацію основних прав, свобод і законних інтересів громадян, в тому числі й гендерних.

Ключові слова: державне управління, гендер, рівність, справедливість, гуманізм, антропоцентризм, демократичне суспільство.

Ефективність державної влади, так само як і апарат державного управління, обумовлені суспільно-політичними детермінантами, що виникають та розвиваються незалежно від волі та інтересів конкретних носіїв державно-владних функцій, або становища, яке займають в політико-владній ієрархії ті чи інші суб'єкти владних відносин. Однією із таких домінант є антропоцентризм, гуманізм та гендерна справедливість. Крім того, сам апарат державної влади складається, як відомо, також з людей, а кінцевий результат державного управління спрямований саме на людину та громадянина. Однак світоглядні ідеї науки щодо гуманістичних та гендерних основ організації і функціонування державної влади й самого апарату державної служби багато років залишалися невиребованими.

Для визначення об'єкту нашого дослідження важливо розглянути поняття гендер. Філософський енциклопедичний словник пояснює, що гендер – поняття, яке використовується для визначення соціокультурної форми існування статей: чоловік та жінка виступають не як природні визначення, а як соціокультурні феномени. Якщо стать визначається на основі тілесних, органічних та психофізіологічних ознак, то гендер виводиться із соціальних, культурних, та історичних особливостей людського буття. Розкриття залежностей гендеру від статі є однією з центральних проблем феміністичної теорії [15. с. 111].

Також важливо зазначити, що в гендері проявляється діалектика влади і гуманізму, яка впливає з розбіжності загальних для всього народу і приватних, індивідуальних інтересів. Гуманізм – це орієнтація на власні інтереси, на особу, на права і свободи людини як вищу цінність. А демократичне суспільство базується на пріоритеті загальних інтересів народу, його суверенітету й цілісності. Ці дві категорії відображають зміст реального напрямку соціально-політичної активності, а їх дуалізм і найкраща

збалансованість забезпечують змістовну цілісність державного управління як кістяка адміністративної влади.

Еволюція поняття "гендер" пройшла три етапи і відображає зміни в інтерпретації природи статі. Теоретичне розмежування понять гендер і стать вперше було здійснено антропологом М. Мідом ("Секс і темперамент у трьох примітивних суспільствах", 1935). Гендер тут виступає як сукупність соціокультурних ознак, яких набуває людська стать у певній культурі чи суспільстві. Стать розуміється як універсальна, усталена, природно визначена характеристика людини, тоді як гендер – специфічна форма існування статі у соціокультурному середовищі. Гендер обіймає культурно вироблені стандарти статевої поведінки і само ідентифікації, статеви почуттів і потягів, міжстатевих відносин.

Другий етап розвитку поняття гендер започатковує праця Симони де Бовуар "Друга стать", що містить феміністичну критику поняття статі як природного феномена. Поняття гендер використовується для викриття соціальної дискримінації жінки та спростування її образу як істоти, що не відповідає загальнокультурному зразку (патріархальний стереотип). Соціокультурний інтерпретації піддається не лише гендер, а й стать: гендер тлумачиться як ідея або конструкт (певна викрійка), відповідно до якої людське тіло вибудовується, як чоловіче та жіноче, а стать розглядається як соціально виворена фікція, не оперта на природу. Такий підхід заперечує причинну залежність гендеру від статі; гендер отожднюється з актом статевого самовизначення і способом конституювання ідентичності. Ця позиція і на сьогодні залишається впливовою та поширеною у феміністичній теорії. Але від початку 80-х років ХХ ст. окреслюється певне зрушення у тлумаченні гендеру та статі.

Новий підхід до рівності статей наголошує не на подібності чоловічого та жіночого, а на їх відмінностях.

Переосмислення статі відбувається у напрямі визнання її природної заданості, але, на відміну від традиційного фемінізму, пряма залежність між статтю та гендером заперечується. Конкретна стаття не обмежує коло різноманітних гендерних маніфестацій та самореалізацій особи. Гендер у такому випадку представляє культурну редукцію унікального біологічного потенціалу жінки до її функцій, детермінованих суспільством. Особливого значення водночас набуває поняття "вагітного тіла" (Зіллі Айзенсстайн "Жіноче тіло й закон", 1988), яке заперечує законність існування єдиного гомогенного стандарту: здатність жіночого тіла бути вагітним не означає, що суть жінки зводиться до материнського тіла, вона лише вказує на відмінність.

Використовуючи поняття гендер сучасна феміністична теорія висунула тезу про багатостатевість людей та штучний характер їх гетеро-сексуальних відносин. Можливість теоретичної альтернативи феміністичним концепціям гендеру містить позиція М.Фуко, для якого стаття є таємницею, найбільш невловимим номенальним буттям, про яке нам відомо лише через гендер та потяги, котрі постійно тяжіють до статі як своєї субстанційності [15 с. 112].

Політична енциклопедія дає визначення гендерній політиці (від англ. gender – стаття) – сукупність правових та управлінських заходів, спрямованих на забезпечення рівних юридичних і практичних можливостей жінок та чоловіків у суспільстві. Здійснюється через систему соціалізації, розподілу праці, утвердження відповідної психології, культурних норм, традицій, соціальних ролей. Гендерна політика не має універсального змісту і значно різниться у різних суспільствах. Велике значення має характер організаційної структури кожної країни, її державних органів, місцевого самоврядування, ступінь розвиненості громадянського суспільства, тип політичної культури та рівень свідомості населення тощо. Основу гендерної політики становить комплексний гендерний підхід (gender mainstreaming), який і є політичним завданням, що адресоване керівникам, організаціям, адміністративним структурам, з вимогою врахування різних інтересів і життєвих ситуацій чоловіків та жінок, недопущення дискримінації за статевою ознакою. У світі комплексний гендерний підхід ухвалено Цілями Розвитку Тисячоліття (ЦРТ) у червні 2000 в Нью-Йорку на спец. Сесії ГА ООН "Рівність між чоловіками і жінками, розвиток і мир XXI століття". Він пронизує всі основні сфери і структури держави та суспільства на національному рівні.

В Україні основними нормативно-правовими документами, що визначають гендерну політику держави, є Закон "про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків".

Суб'єктами гендерної політики є ВР України, Уповноважений ВР України з прав людини, КМ України, органи виконавчої влади та місцеве самоврядування, підприємства, установи, організації. Важливим суб'єктом втілення гендерної політики є об'єднання громадян, що беруть участь у розробці та реалізації загальнодержавних та регіональних програм, проводять моніторинги з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків, здійснюють іншу діяльність відповідно до свого статусу та законодавства України [12 с. 132].

Раціоналізація гендерної політики можлива за умови прояву влади держави і влади індивіда в межах прав і свобод людини. До того ж влада людини (суверенітет особистості) повинна бути збалансована, з одного боку, з його власними правами і свободами, а з іншого боку – із владою, правами і свободами інших.

Необхідність оптимізації приватних і загальних інтересів впливає із сутності антропоцентризму та права

як пануючих над владою факторів і з принципів демократії і гуманізму, що у певній мірі поляризуються. Принцип демократії орієнтований на загальні інтереси народу, а принцип антропоцентризму – на інтереси індивіда. Структурно обидва принципи доповнюють один одного. Суверенітет народу організаційно втілюється в демократичній державі, а гуманізм як панування прав і свобод людини є ідеалом громадянського суспільства. Оптимальний баланс демократичного суспільства та гуманізму полягає в потребі для суспільства, держави і кожної окремої людини визначення міри прояву і захисту як приватних, так і громадських інтересів.

Побудова правової держави, утвердження демократії та ринкових відносин потребують нового методологічного застосування гуманізму. В загальної тенденції реформування апарату державної служби прослідковується досить чітко: поворот до людини і її фундаментальних цінностей. На цій методологічній основі організація державної влади дістане більш глибоке і реалістичне втілення в нашому суспільстві. Слід погодитись із думкою дослідників про те, що потрібно досягати такого стану суспільства, який можна охарактеризувати як "диференційовану інтеграцію". Західні дослідники образно називають його "світом світів", що реалізує себе у принципі доповнення [3, с. 230]. Баланс інтересів необхідно здійснювати в гуманістичних формах, враховуючи коеволуційні процеси, ідеї співрозвитку, спільний рух різних структур до нового стану життєдіяльності суспільства.

Сучасна Україна проголошена Конституцією демократичною правовою державою, де на перше місце серед інших соціальних цінностей висувуються права і свободи людини і громадянина. Тому під час розробки досліджуваної нами проблеми основний акцент треба робити не на протиставленні поглядів різних класів і соціальних груп, а на реалізацію тих норм моралі й справедливості, які склалися історично та передавалися від покоління до покоління.

Складовим елементом внутрішнього переконання громадян у необхідності дотримання правових норм є усвідомлення справедливості. Подібне усвідомлення надає можливість зрозуміти соціальний зміст вимог правових норм, належно оцінити поведінку конкретних суб'єктів, обрати морально-оптимальний варіант власної поведінки.

Відомий російський філософ В. Соловйов елементом справедливості вважав рівність. Однак про безумовну рівність, доводив він, не може бути й мови, тому що рівність завжди умовна: всі однаково вільні займатися лікарською практикою, якщо мають свідоцтво про свої медичні знання; всі однаково вільні володіти землею, якщо її придбали. І далі: "правда або справедливості не є рівність взагалі, а тільки рівність у належному" [13, с. 16, 17].

Держава, вважав В. Соловйов, не може піклуватися про користь всіх з позитивного боку, тому що неможливо задовольнити всі інтереси кожного. Вона тільки піклується про загальну межу всіх інтересів, а "рівна користь всіх й є справедливість" [13, с. 7.]. Соціальна справедливість розглядалася ним винятково як поняття морального порядку [13, с. 18].

Справедливість співзвучна свободі. І справедливість, і свобода стають подібними до повітря. Без них жити гідно не можна. Але коли вони є, їх присутність сприймається як природний хід подій. Несвобода ж і несправедливість боляче вражають гідність людей, роблять нетерпимими умови людського існування [19, с. 115].

Справедливість – складне явище, що виражається в різних формах. Насамперед, справедливість виступає як певне почуття, що відображає реальне становище особистості в суспільстві. Як і будь-яке інше почуття,

воно виконує функції, необхідні для громадського життя людини, її адаптації до суспільного середовища та змін цього середовища з погляду інтересів і потреб не тільки особистості, але й суспільства.

Сьогодні суспільний лад, побудований за старими економічними зразками, історично трансформується. А. Токвіль зазначав із цього приводу: "Зло, що переносилося терпляче, як щось неминуче, здається нестерпим при думці, що від нього можна позбутися. Тоді, скільки б зловживань не усувалося, – від цього начебто ясніше виступають назвні зловживання, що лишилися, і почуття стає більш пекучим: зло, щоправда, зменшилося, але зате чутливість зростає" [14, с. 197].

Беручи до уваги сказане вище, справедливість можна розглядати як морально обґрунтований, розумний, практичний критерій порівняння вчинків людей. Водночас бути справедливим – означає не тільки оцінювати справедливо, але й робити справедливо. Не може бути справедливою людина, що, хоча й декларує справедливі оцінки, однак не реалізує їх у своїй практичній діяльності. Справедлива людина повинна одночасно і справедливо оцінювати, і справедливо діяти, відповідно до висловлених оцінок. Тільки у такій ситуації справедливість є відплатою кожному відповідно до вчинених дій.

Таким чином, проблема справедливості повинна розглядатися з погляду людської природи, а для того, щоб поєднати людську природу із правом, необхідно вивчити людину, оцінюючи її невід'ємні права, серед яких основні – права на особисту безпеку й на свободу.

Соціальне призначення та цілі правового регулювання виражають об'єктивну необхідність і соціальну цінність справедливості, виступають синтетичною, узагальнюючою характеристикою її вимог, тобто змісту, способів і засобів впливу на регульовані правом суспільні відносини. Справедливість же водночас виступає "засобом забезпечення соціальної цінності правових норм, і без її урахування, як критерію поведінки людей, правове регулювання в остаточному підсумку здійснити складно". Відверто несправедливі закони не сприймаються як право, так само як і не вважаються правосуддям несправедливі судові рішення та вироки [18, с. 36 – 37].

"Сучасна держава має бути заснована на компромісі", – писав з цього приводу Б. Кістяковський. На його думку, тільки "той державний устрій, в якому має бути здійснена соціальна справедливість більш чим устрій конституційний потребує послідовного та повного проведення в життя цих принципів. Повне проведення їх в життя тотожно із встановленням вільного державного устрою та здійсненням соціально справедливих відносин" [1, с. 21]. Можна сказати, що функції права як засобу соціального компромісу в суспільстві повністю відповідають природі справедливості.

Інституалізація справедливості відбувається в межах гуманістичного підходу, що здатний забезпечити трансформацію людини, підняти її якості до рівня, який відбивав би зросту відповідальність людини в суспільстві. На думку А. Печчеї, є три аспекти, що повинні характеризувати гуманізм: почуття глобальності, любов до справедливості і нетерпимість до насильства. "Душа гуманізму, – пише він, – у цілісному баченні людини у всі періоди її життя – у всій її безперервності. Адже саме в людині містяться джерела всіх наших проблем, на ній зосереджені всі наші устремління і сподівання, в ній всі наші начала і всі кінці, в ній же основи всіх наших надій" [10, с. 214]. Як пише А. Кінг, побудова справедливого суспільства потребує фундаментального перебудовування людської поведінки відповідно до таких соціальних та індивідуальних цінностей, котрі сприятливі для гармонійного життя на планеті [4, с. 6].

Аналізуючи співвідношення свободи і рівності, А. Токвіль відмічав, що трудящі маси прагнуть рівності в свободі, і, якщо вона їм недоступна, вони хочуть рівності хоча б в рабстві. Вони винесуть і бідність, і рабство, і варварство, але не потерплять аристократії [14, с. 373]. Прибічники іншого підходу стверджують, що суспільство, яке ставить рівність (тобто рівність результатів) вище свободи, в результаті втрачить і свободу, і рівність. На противагу цьому, суспільство, що ставить свободу понад усе, отримає – навіть не ставлячи перед собою такого завдання – і велику свободу, і велику рівність [15, с. 99].

В. Нерсесянц, розглядаючи проблему рівності кризис призму сучасних дискусій про поняття і суть прав, надавав велике значення моменту формальності прав: "Право як форма відносин за принципом рівності, звичайно, не знищує (і не може знищити) початкових відмінностей між індивідами, але формалізує і упорядковує ці відмінності по єдиній підставі, трансформує невизначену фактичну відмінність у формально – певні нерівні права вільних, незалежних один від одного, рівних індивідів" [9, с. 8].

Широкий підхід до розуміння рівності продемонстрував Н. Вітрук. На його думку, "законодавчо закріплений принцип рівності є рівність громадян перед законом і включає рівність прав і свобод, тобто рівноправ'я громадян, рівність обов'язків для всіх громадян, рівні підстави їх юридичної відповідальності, рівність перед судом і т. п." [2, с. 24]. Так само широко розглядав принцип рівності відомий дослідник конституційного права А. Есмен: "рівність виступає усюди, де мова йде не про політичні права у власному сенсі, зводиться до чотирьох проявів, з яких перше, втім, має на увазі три останні: 1) рівність перед законом, що полягає в тому, що всі громадяни утворюють єдину сукупність підданих, відносно яких закон робить однакові ухвали без якої б то не було упередженості; 2) рівність перед судом, що знімає, будь-які привілейовані юрисдикції або вилучення; 3) однакове для всіх громадян, що володіють потрібними законом якостями, право обіймати суспільні посади; 4) рівність у відношенні до податків, які кожен повинен нести згідно зі своїми прибутками" [17, с. 395].

Важко не погодитися з думкою С. Поленіної, яка писала: "Розглядаючи як одне з важливих завдань правової держави конституційне закріплення основних прав, свобод і законних інтересів громадян, а також встановлення механізму, що гарантує їх реалізацію, слід висловити побажання про максимальне зближення в перспективі вирішення питань, пов'язаних з принципами рівності громадян і соціальної справедливості" [11, с. 18].

Таким чином, гендерна справедливість в організації державного управління є антропоцентричною основою організації державного управління демократичних суспільств та найважливішою запорукою дотримання свобод та рівності, важливим критерієм державно-правових явищ у країні. Водночас обов'язково йдеться про оцінку із загальнолюдських позицій. У громадянському суспільстві ставлення держави до гендерних особливостей є полем, де з позиції моралі і справедливості перевіряється суть держави, всіх її структур. Саме з позиції цього критерію оцінюються такі явища як справедливість, рівність можливостей. Варто пам'ятати, що недотримання цих критеріїв є неприпустимим для розвитку демократичного суспільства.

Список використаних джерел

1. Антологія української юридичної думки : в 10 т. / [за ред. Ю. С. Шемшученко]. – К. : Видавничий Дім "Юридична книга", 2002. – Т. 1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права. – 2002. – 568 с.

2. Витрук Н. В. Правовой статус личности в СССР / Витрук Н. В. – М.: Юрид. лит., 1985. – 175 с.
3. Губерский Л. Культура. Идеология. Особистість: Методолого-світогляд. аналіз / Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. – К.: Знання України, 2002. – 580 с.
4. Кинг А. На пути к новому мировому порядку /А. Кинг // Свободная мысль. – 1992. – № 17. – С. 3 – 9.
5. Косенко Д.В. Делиберативная политика в теории коммуникативного действия Юргена Хабермаса / Д.В. Косенко // Теория и практика общественного развития – Краснодар: Издательский дом "ХОРС", 2013. Вып. 9. – С. 255-257.
6. Косенко Д.В. Концепція політичної влади в теорії комунікативної дії Юргена Габермаса: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та політ. наук: 23.00.01 "теорія та історія політичної науки" / Д.В. Косенко.: К., 2013. – 18 с.
7. Косенко Д.В. Рационализация политической власти демократических обществ в теории коммуникативного действия Ю.Хабермаса // Д.В. Косенко // Социально-гуманитарные знания – М.: АНО РЖ "СГЗ" 2013. Вып. 6. – С. 232-240.
8. Косенко Д.В. Рационализация политической власти как платформа для общественных инноваций в постнациональном государстве // Молодой ученый – Чита: Издательство "Молодой ученый" 2014. Вып. 12 (71). – С. 336-3339
9. Нерсесянц В. С. Наш путь к праву: от социализма к цивилизму / Нерсесянц В. С. – М.: Рос. право, 1992. – 349 с.
10. Печчеи А. Человеческие качества / Печчеи А.; [пер. с англ. О. В. Захаровой]; общ. ред. и вступ. ст. Д. М. Гвишиани. – [2-е изд.]. – М.: Прогресс, 1985. – 312 с.

В. В. Черняховская, асп.
КНУТШ, Киев

ГЕНДЕР В ОРГАНИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ОБЩЕСТВ

Описано некоторые подходы к пониманию гендера в организации государственного управления демократических обществ. В исследовании проанализированы различные подходы к равенству полов. Уточнено понимание гендерной справедливости. Утверждается взаимозависимость демократического общества и механизмов, которые гарантируют реализацию основных прав, свобод и законных интересов граждан, в том числе и гендерных.

Ключевые слова: государственное управление, гендер, равенство, справедливость, гуманизм, антропоцентризм, демократическое общество.

V. Chernyavivska, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

GENDER IN THE PUBLIC ADMINISTRATION ORGANIZATION OF DEMOCRATIC SOCIETIES

Were described some approaches to the understanding of gender in public administration organization of democratic societies. The study analyzed different approaches to gender equity. Was refined understanding of gender equity. The interdependence of democracy and mechanisms that guarantee the fundamental rights, freedoms and legitimate interests of citizens, including gender has been affirmed.

Keywords: public administration, gender, equity, justice, humanism, anthropocentrism, democratic society.

УДК 35:323

А.Д. Штельмашенко, здобувач
КНУТШ, Київ

АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ БРЕНДА ДЕРЖАВИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті розглядається залежність світового визнання та економічного успіху країни від її бранда на прикладі закордонних мегабрендів США, Німеччини, Франції. Аналізується значення трансформацій в інформаційному просторі для формування бранда держави, а також роль мас-медіа в цьому процесі.

Ключові слова: бренд, держава, інформаційне суспільство, мас-медіа, політичний дискурс.

У процесі інформатизації в суспільстві відбуваються зміни, завдяки яким щокілька років якісно та кількісно змінюється сама структура знань. Цей новий етап розвитку цивілізації науковці називають "глобальним суспільством" (global society), "кремнієвим суспільством", (silicon society), а також "технотронним суспільством" (technotronal society) [8].

Американський дослідник Д. Тапскотт зазначає: "Технотронне суспільство – це суспільство розумової праці, в якому нові ідеї стають головним джерелом добробуту" [8]. Нові ідеї пропагуються в різний спосіб, зокрема й через мас-медіа, які стають одним із ключових джерел знань для масової аудиторії. Більшість сьогодні живе в особливій "медійній реальності", що розповсюджується практично на всі галузі людського життя. Базові характеристики особистості – картина світу, установки, цінності – традиційно формувалися всере-

дині соціальної реальності і, відповідно, були її складовою частиною. На думку Е. Соловйова, тепер зазначені категорії перестали "належати" людині, потрапивши під потужний вплив медійного середовища. Як наслідок – не соціальна, а саме медійна реальність є тією субстанцією, через яку сприймається світ, що оточує [7, с. 20].

Трансформація глобального інформаційного простору актуалізувала застосування політичних технологій в розвитку міждержавних відносин. Інформаційно розвинені держави за допомогою сучасних технологій здатні презентувати свої переваги у глобальному комунікаційному просторі. Інформація стає стратегічно важливим ресурсом і товаром, який дозволяє не лише вигідно "показати", а й "продати", тобто позиціонувати на міжнародній арені досягнення держави в тій чи іншій галузі [10].

Не аби яке місце в позиціонуванні товару на міжнародному рівні займає бренд держави. Сучасне світове полі-

11. Поленина С. В. Закон как средство реализации задач формирования правового государства / С. В. Поленина // Теория права: новые идеи. / Редкол.: Завадская Л.Н., Малейн Н.С., Славин М.М. – М.: Изд-во ИГиП РАН, 1993. – Вып. 3. – С. 56 – 59.

12. Політична енциклопедія [голова редколегії Ю. Левинець]. – К.: Парламентське видавництво, 2012. – 808 с.

13. Соловьев В. Право и нравственность / Соловьев В. – Минск; М.: Харвест; АСТ, 2001. – 190 с.

14. Токвиль А. Про демократію в Америці / Токвиль А.; [пер. з франц.]. – К.: Всесвіт, 1999. – 587 с.

15. Філософський енциклопедичний словник [голова редколегії В.І. Шинкарук]. – К.: Абрис, 2002 – 744 с.

16. Хайек Ф. А. Право, законодавство та свобода: Нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії : в 3 т. ; [пер. з англ.]. / Хайек Ф. А. – К.: Сфера, 1999. – Т. 1. : Правила та порядок – 1999. – 196 с.

17. Эсмен А. Общие основания конституционного права / Эсмен А.; пер. с 4-го франц. изд. под ред. Н.О Бер. – [2-е изд.] – Санкт-Петербург: О.Н. Попова, 1909. – XII, 449 с.

18. Явич Л. С. Сущность права : Социал.-филос. понимание генезиса, развития и функционирования юрид. формы обществ. отношений / Явич Л. С. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. – 207 с.

19. Walsh A., Hemmens C. From Law to Order: The Theory and Practice of Law and Justice. – American Correctional Association, 2000. – 305 p.

Надійшла до редколегії 19.08.14